

אבות פרק ב

לשיעור הרב צבי יהודה

א רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושיה, ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה בבתמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה. והסתכל בשלשה דברים, ואי אתה בא לידי עברה: דע מה למעלה ממך – עין רואה, ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין.

הערות:

צריך עיון: מה מספר המאמרים במשנת רבי [יהודה הנשיא, עורך המשנה]? האם אחד? – המשנה כלה, היא תשובה אחת לשאלה יחידה, 'איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם?'. או, שלשה? – והם: (א) 'כל שהיא עד מן האדם'; (ב) 'הוי זהיר' עד 'מתן שכרן של מצות'; (ג) 'הוי מחשב' עד 'כנגד הפסדה'. ובסוף, נספח: 'הסתכל בשלשה דברים' עד 'בספר נכתבין' – ובו אמנם מובאים 'שלשה דברים'; אך בעצם, אינם אלא אחד (השווה להלן, אבות ג:א, משנת עקביא בן מהללאל, שחי לפני חורבן הבית השני, 'הסתכל בשלשה דברים'; עקביא אמנם מונה שלשה דברים שונים, אולם, רבי במשנתו בוחר רק באחד מן השלשה, 'לפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון', שבלשונו של רבי, בא בסגנון שונה, 'דע מה למעלה ממך').

צריך לציין: קיים דמיון בין שאלתו הכללית של רבי, 'איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם?' לבין שאלת רבן יוחנן בן זכאי את חמשת תלמידיו (אבות ב:ט), 'צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם'. אולם, יש הבדל מהותי בין שאלתו של רבן יוחנן בן זכאי את תלמידיו, שהיא במסגרת חינוכם של תלמידים הידועים לרבים, לבין שאלתו של רבי, שהיא כללית, ומופנית לכל אדם ואדם. הרב המורה עשוי להשתמש בדרך חקירתית זו, כדי להמריץ את תלמידיו ו/או לבחון את אופי אישיותם. וכך, כראוי, נהג רבן יוחנן בן זכאי. אולם רבי פונה לצבור הרחב בכללו, ושאלתו, לכאורה, מזדקרת כמוותרת: 'איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם?' – האם לא דרך שמירתן וקיומן של מצוות התורה? תשובת רבי, אף היא מפתיעה לא פחות: היא אינה מזכירה את חובתו של האדם כלפי בוראו ('בין אדם למקום'), אלא כלפי עצמו וכלפי זולתו ('בין אדם לעצמו' ו'בין אדם לחברו').

פירוש מסכת אבות לרמב"ם ב:א:

[א] מבואר הוא שהדרך הישרה הן פעולות הטוב אשר בארנו בפרק הרביעי, והן הפעולות הממוצעות, לפי שבהן יושגו לאדם בנפשו תכונות מעלות, וטיב התנהגותו עם בני אדם, והוא אומר: תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם.

אחר כך אמר שראוי להזהר במצוה שייחשב בה שהיא קלה, כגון שמחת הרגל ולמידת לשון קודש, ובמצוה שהתבארה חומריתה, כמו מילה וציצית ושחיטת פסת. ושם סיבת זה, שאין אתה יודע מתן שכר, ובאור זה הענין כמו שאספר, וזה, שהתורה כולה – ממנה מצוות עשה ומצוות לא תעשה. אמנם

מצוות לא תעשה, הנה ביאר הכתוב העונש על כל אחת מהן, מלבד המעט, וחייב בקצתן מיתות, ובקצת כרת, ומיתה בידי שמים, ומלקות, וידענו מן העונשים מצוות לא תעשה כולן, מה מהן איסורו חמור ומה מהן למטה מזה, והן שמונה מדרגות: המדרגה הראשונה, והיא החמורה שבהן - הם הדברים אשר חייב בהם סקילה. והמדרגה שלמטה מזו - מחוייבי שריפה. והשלישית - מחוייבי הרג. והרביעית - מחוייבי חנק. והחמישית - מחוייבי כרת. והששית - מחוייבי מיתה בידי שמים. והשביעית - מחוייבי מלקות. והשמינית - לאוין שאין לוקין עליהן. ומאלה המדרגות נדע גודל החטא וקוטנו. אבל מצוות עשה - לא נתבאר שכר כל אחת מהן מהו אצל ה', עד שנדע מה מהן יותר חשוב ומה מהן למטה מזה, אלא ציוה לעשות מעשה פלוני ופלוני, ולא יודע שכר איזה משניהם יותר גדול אצל ה', ולפיכך ראוי להשתדל בכולן. ומפני זה העיקר אמרו: "העוסק במצוה פטור מן המצוה", מבלי הקשה בין המצוה אשר הוא עוסק בעשייתה והאחרת אשר תחלוף ממנו. ולזה גם כן אמרו: "אין מעבירין על המצוות", רצונו לומר: אם הזדמן לך מעשה מצוה, אל תעבור ממנו ותניחנו כדי לעשות מצוה אחרת.

אחר כן אמרו: ואף על פי שלא התבאר שיעור חיוב מצוה על מצוה - יש שם דרך הקשה, וזה, שכל מצות עשה שתמצא שחייב בעבירה עליה חיוב גדול - תדע שבקיומה גם כן שכר גדול. משל זה, שהמילה וקרבת פסח ושבתה בשביעי ועשיית מעקה, כל אלו מצוות עשה, אבל חייב אשר יעשה מלאכה בשבת סקילה, ואשר יבטל המילה או הקרבן במועדו כרת, ואשר ישם דמים בביתו לאו, והוא אומרו (דברים כב:ח), 'כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֹדֶשׁ, וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִגְגֵי; וְלֹא־תִשִּׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ, כִּי־יִפֹּל הַנֶּפֶל מִמֶּנּוּ'. ומזה תדע ששכר שבתה בשבת גדול מאד, יותר משכר המילה, וששכר המילה גדול אצל ה' משכר עשיית מעקה. וזה הוא ענין אומרו הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ואמר עוד, שתוכל ללמוד על שכר עבירה כאשר לא תעשה, הואיל וזה גם כן לא התבאר, ותוכל ללמוד מעונשה, כי החטא אשר עונש מי שיעשהו חמור - יהיה שכר הנחתו לפי אותו היחס מן החומר, כמו שהתבאר בקידושין באומרם: "כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה". וכבר בארנוהו שם.

ולשון התורה בהיות המעשים מושגים אצל יתעלה - כמו שידע את זה - אמר (שמות לב:לב-לג) 'וְעָתָה אִם־תִּשָּׂא חֲטָאתְךָ; וְאִם־אֵין, מַחְנִי נָא, מִסַּפְרְךָ אֲשֶׁר כְּתַבְתָּ. וַיֹּאמֶר " אֶל־מֹשֶׁה, מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי, אֶמְחֶנּוּ מִסַּפְרִי.

ב רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון. וכל העמלים עם הצבור, יהיו עמלים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד. ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה כאלו עשיתם.

הערות:

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא מופיע במאמרו זה בתור 'הנשיא'. מאמרו 'יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון, משקף את הניגוד בין תרבות ישראל לתרבות העמים שמסביבם. בעוד שהגויים האליליים, במיוחד במלכות רומי, דגלו בערך הבטלה כעליון, ושללו את ערך המלאכה, וזלזלו בו, היהודים הכירו בערך המלאכה, והוקירו אותו כצד דתי. ביום השבת ובמועדי ישראל, העבדים, החיבים במצוות, חיבים לשבות. בכך הם מדגימים ומצהירים שהם, כמו אדוניהם, כפופים למרות האל, שצוה על שבת השבת. היהודים דגלו בערך חרות האדם ובכבוד המלאכה. לעומתם, תרבות הגויים הייתה של משעבדים ועבדים. העבדים

נאלצים לשרת את אדוניהם; המשעבדים, מלאכתם נעשית על ידי אחרים, העבדים. במשנה כתובות (ה:ח), 'אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה: טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומניקה את בנה, מצעת (לו) המטה, ועושה בצמר. הכניסה לו שפחה אחת - לא טוחנת, ולא אופה, ולא מכבסת. שתים - אינה מבשלת, ואינה מניקה את בנה. שלש - אינה מצעת (לו) המטה, ואינה עושה בצמר. ארבע - יושבת בקתדרא. רבי אליעזר אומר: אפילו הכניסה לו מאה שפחות, כופה לעשות בצמר, שהבטלה מביאה לידי זמה. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה, יוציא ויתן כתבתה, שהבטלה מביאה לידי שעמום.

במסכת כלה רבתי (פרק ט), 'אמר רבא: כל הכופה אשתו ובני ביתו למלאכה, יצר הרע מסתלק מהן, שנאמר (משלי כח:א), 'נסו ואין רדף, רשע; וצדיקים, ככפיר יבטח. אתיא כדתנן (כתובות ה:ח), 'רבן שמעון בן גמליאל אומר: המדיר את אשתו מלעשות מלאכה, יוציא ויתן כתבתה, שהבטלה מביאה לידי שעמום'. במדרש לקח טוב (פסיקתא זוטרתא) לשמות ה:ז, 'לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם; הם ילכו וקששו להם תבן' - לפי שהבטלה מביאה לידי שעמום.

באוצר המדרשים (אייזנשטיין), לעולם, עמוד 273-2: לעולם יאכל [ע' 273] אדם פחות ממה שיש לו, וילבש כפי מה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהם תלוין בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. לעולם תשתדל אשה לעשות מלאכה בתוך ביתה, ולא תשב בטלה, כי הבטלה מביאה לידי שעמום, והבטלה מביאה לידי הרהור - לאיש; כל שכן לאשה, שדעתה קלה. ועל כל פנים, תעשה מלאכה בעצמה, ואפילו היו לה כמה שפחות, שנאמר (משלי לא:ג), 'דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפיק' - בידיה, ולא על ידי אחרים.

פירוש מסכת אבות לרמב"ם ב:ב:

[ב] רוצה ב'פיה תלמוד תורה עם דרך ארץ', כאן, העסק בפרנסה. אמרו 'נכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון' - כמו שבארו במקום אחר, 'סופו שהוא מלסטט את הבריות'. [=הרמב"ם מצטט, לפי הגירסא שבידו, את הברייתא בבבלי (סנהדרין עב:א), 'תניא, רבי יוסי הגלילי אומר: וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר, ושתה חצי לוג יין האיטלקי, אמרה תורה, יצא לבית דין ליסקל? אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה, שסוף מגמר נכסי אביו, ומבקש למוודו (הרגלו) ואינו מוצא, ויוצא לפרשת דרכים, ומלסטט את הבריות' [=ומלסטט', ב-ס; בדפוס התלמוד, 'ומלסטט', במם סופית, אולם גירסת רמב"ם, התואמת את מבטא השפה הלטינית, עדיפה]. אמרה תורה: ימות זכאי, ואל ימות חייב.

ואומרו 'ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה פאלו עשיתם' - הוא דבר ה' לאותם אשר הם עמלין עם הציבור, שפעמים יהיו טרודים מלעשות מצוה, בהתעסקם במה שהוא מיוחד לציבור. ואמר שה' יחשיב להם שכר מעשה המצוה ההיא, ואף על פי שלא עשאוה, הואיל והתעסקו בעניני הציבור, לשום שמים.

ג. הו זהירין ברשות, שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן. נראין באזהבין בשעת הנאתו. ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו.

הערות:

למרות קשריו האמיצים עם השלטונות, לא נמנע רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, להזהיר מפני תהפוכותיו ונכליו לפי הכתוב (תהלים קמד:ז-ח), פצני והצילני מפנים רבים, מיד בני נכר, אשר פיהם דבר-שווא וימינם ימין שקר.

פירוש מסכת אבות לרמב"ם ב:ג:

וכבר בארנו כי רשות היא השלטון, והוא מודיע מידותיהם ומרחיק מהם.

ד הוא ה'ה אומר, עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. הלל אומר, אל תפרוש מן הצבור, ואל תאמן בעצמך עד יום מותך, ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע. ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה.

הערות

המשנה כוללת סוף דברי רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא, ואת המשנה המחומשת של הלל. העקרון הכללי הוא 'אל תפרוש מן הצבור'. אדם פורש מן הצבור, משתי סבות שהן אחת: הוא עצמו טוב יותר מן הצבור; הצבור פחות טוב ממנו. הלל מלמד שדרישתו של האדם מעצמו, היא גדולה מצפיתו לשלמות זולתו. מעצמך דרוש ללא ויתורים; ואת הזולת אל תשפוט (א:ו), יהושע בן פרחיה אומר: 'והו' דן את כל האדם לכף זכות'.

פירוש מסכת אבות לרמב"ם ב:ד:

כבר הודענו בפרק הרביעי, שאין ראוי לצאת מן הציבור, אלא לפי הפסד, כמו שבארנו שם. ואמר, שהאדם, אף על פי שהושגה לו תכונה מעולה בנפשו והתחזקה, אל יסלק ידו מלכפול מעשה הטוב, כדי להוסיף לה חיזוק, ואל יבטח ויאמר, זו מעלה שכבר הושגה, ואי אפשר שתסור; כי אפשר שתסור, והוא אומר: 'ואל תאמן בעצמך עד יום מותך'.

ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע - הוא שיהיה פשט הדברים רחוק ונפסד, ואם ייטיב להתבונן בהם, יראה שהם דברים נכונים. והזהיר מזה האופן מן הדיבור, כאומר: אל יהיו דבריך צריכים פירוש רחוק והתבוננות רבה, ואז יובנו.

ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה - כאשר יהיה לי פנאי מזה העסק. וזה על דרך מה שקדם מצווי שמאי חברו (לעיל א:טו), 'עשה תורתך קבע'.

ה הוא ה'ה אומר, אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ חסיד, ולא הביישן למד, ולא הקפדן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכים. ובמקום שאין אנשים, השתדל להיות איש.

פירוש מסכת אבות לרמב"ם ב:ה:

בור - הוא אשר אין לו לא חכמה ולא מידות, ועם ארץ - אין לו מעלה שכלית, ויש לו קצת מעלות מידות. וביישן - רב הבושת, וקפדן - הכעסן. וענין השתדל - האבק עם נפשך ומושכה לקניית המעלות. הואיל ואין שם חכמים שילמדוך - היה אתה מלמד נפשך. ותרגום "ויאבק איש" +בראשית לב כה+ - ואשתדל גברא עימיה. אמרו שהתורה לא תמצא לא באנשי גסות הרוח והגאווה, ולא בנוסעים לארצות הרחוקות, והסמיכו זה לפסוק על דרך המליצה, והוא אמרו: +דברים ל יב - יג+ "לא בשמים היא... ולא מעבר לים היא", אמרו: "לא בגסי הרוח היא ולא במהלכי מעבר לים היא".

ו אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים. אמר (לה), על דאטפת, אטפוד. וסוף מטיפוד יטופון.

שה תורתך קבע'

ז הוא היה אומר, מרבה בשר, מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חכמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא.

שה תורתך קבע'

ח רבן יוחנן בן זבאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר, אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכה נוצרת. חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זבאי, ואלו הן, רבי אליעזר בן הרקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערד. הוא היה מונה שבחן. רבי אליעזר בן הרקנוס, בור סוד שאינו מאבד טפה. רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו. רבי יוסי הכהן, חסיד. רבי שמעון בן נתנאל, ירא חטא. ורבי אלעזר בן ערד, מעין המתגבר. הוא היה אומר, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ואליעזר בן הרקנוס בכף שניה, מכריע את כלם. אבא שאול אומר משמו, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הרקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר בן ערד בכף שניה, מכריע את כלם.

פירוש מסכת אבות לרמב"ם ב:ח:

רבי אליעזר אומר, עין טובה - ההסתפקות במה שיש לאדם, והיא ממעלות המידות, ועין רעה - הפכה, רצוני לומר: לחשוב את הרב למעט, ולהשתדל בתוספת.

ואמרו כאן: רבי שמעון אומר, הרוצה את הכולד - אשר עניינו ללמוד ממה שעתה על מה שיתחדש - אין הוא בחוכמות, עד שיהיה מעלה שכלית, והיה פרושו הלימוד מן הגלוי על הנסתר, אלא ירצה בו כאן ההסתכלות בענייני האדם מעסקיו אשר בהם המשך מציאותו, שיסתכל בתוצאות ענייניו. ולמה שכנגד זה הביא משל אחד, והוא אמרו: הלווה ואינו משלם, לפי שהוא לא יוכל ללוות דבר אחר בעתיד, והיא פחיתות מידות.

וכבר בארנו בפרק השני מן הפרקים אשר הקדמנו לפירוש זאת המסכתא, שמעלות המידות כולן אמנם ימצאו לחלק המתעורר מחלקי הנפש, ולו גם כן ימצאו פחיתויות המידות. ובארנו בפרק הרביעי, שהפעולות אשר הן טובות הן הפעולות הממוצעות, אשר יבואו ממעלות המדות. וכן ידוע אצל הפילוסופים והרופאים שהנפש המתעוררת היא בלב, והלב כליה ואליו תיחוס. ואף על פי שהכוחות כולם נמשכים מן הלב, והוא מוצאם, לפי הדעה האמיתית, אבל הכח המתעורר לא נמשך ממנו לאבר אחר,

כדרך שהתפשט הכח הזן - רצוני לומר: החלק הזן אשר סיפרנוהו בפרק הראשון - מן הלב אל הכבד. והושג מכל מה שבארנוהו, שלב טוב רוצה בו פעולות הטוב, והן הפעולות הממוצעות, והן הן מעלות המידות, והן כוללות את ההסתפקות, ואת ההתחברות לטובים, וזולת זה מן המעלות, והוא אמרו: שבכלל דבריו דבריכם. וכן לב רע - פחיתויות המידות, והן כוללות גם כן כל מה שהרחיקו ממנו.

ט אָמַר לָהֶם, צֵאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹהִי דַרְךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּדְבֹק בָּהּ הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, עֵינַי טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, חֵבֵר טוֹב. רַבִּי יוֹסִי אָמַר, שְׂכֵן טוֹב. רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר, הַרְוָאָה אֶת הַנּוֹלֵד. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, לֵב טוֹב. אָמַר לָהֶם, רוֹאֵה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְךָ מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכָלֵל דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם. אָמַר לָהֶם צֵאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹהִי דַרְךְ רַעָה שֶׁיִּתְרַחַק מִמֶּנָּה הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, עֵינַי רַעָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, חֵבֵר רַע. רַבִּי יוֹסִי אָמַר, שְׂכֵן רַע. רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר, הַלְלוּהָ וְאֵינוּ מְשַׁלֵּם. אֶחָד הַלְלוּהָ מִן הָאָדָם, כְּלוֹנָה מִן הַמְּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר תִּהְיֶינָה לְזָכָר, לְלוֹהָ רַשָּׁע וְלֹא יִשְׁלַם, וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, לֵב רַע. אָמַר לָהֶם, רוֹאֵה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְךָ מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכָלֵל דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם.